

กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์สำหรับครูสังคมศึกษา เพื่อปลูกฝังจริยธรรมในผู้เรียนยุคศตวรรษที่ 21

Buddhism-Based Learning Management Process for Social Studies Teachers to Instill Ethics in the 21st Century Learners

วิภาดา พินลา (Wipada Phinla)*

บทคัดย่อ

สังคมไทยในปัจจุบันเป็นยุคแห่งโลกาภิวัตน์ที่มีระบบทุนนิยมขับเคลื่อนให้เกิดการแข่งขัน ทำให้วิถีชีวิตของคนไทยในด้านความเจริญทางจิตใจ ไม่มีความสมดุลกับความเจริญทางวัตถุ ผู้คนหลงลืมหลักธรรมของศาสนาจนเกิดเป็นปัญหาพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ในที่สุด สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงการไม่บรรลุผลสำเร็จตามจุดหมายของการศึกษาในด้านคุณธรรมจริยธรรมอย่างชัดเจน ดังนั้นกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์สำหรับครูสังคมศึกษาเพื่อปลูกฝังจริยธรรมในผู้เรียนยุคศตวรรษที่ 21 จึงเป็นแนวทางสำคัญเพื่อสร้างจิตสำนึกให้เด็กและเยาวชนยุคใหม่ให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติที่ดีในการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตเพื่อช่วยหล่อหลอมพฤติกรรมของพลเมือง ให้สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยความสงบสุขและเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติสืบต่อไป

คำสำคัญ : กระบวนการจัดการเรียนรู้/ การจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์/ ครูสังคมศึกษา/ จริยธรรม / ผู้เรียนยุคศตวรรษที่ 21

---

* อาจารย์สาขาการสอนศิลปศาสตร์ (การสอนสังคมศึกษา) คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ, E-mail: proud_phin@outlook.com

Lecturer Teaching Liberal Art Program (Teaching Social Studies) Faculty of Education
Thaksin University, E-mail: proud_phin@outlook.c

Abstract

Thailand's globalized society today is dependent on capitalism in driving the economy of the country. Too much dependence on such a system causes an imbalance between material progress and the mental well-being of the people. People have abandoned the principles of religion in leading their life and the situation has caused the problem of unwanted behaviors. This clearly reflects a total failure of education in achieving the goal in shaping morality in the people. Therefore, it is essential for educators to come up with the Buddhism-based process of learning management for social studies teachers to instill ethics in students of the 21st century. This is aimed at creating awareness among children and young generation to cope with various changes in the knowledge, skills and positive attitude in applying the principles of Buddhism in their everyday life. Such an application helps shape the behavior of citizens and enables them to live in peace and for the prosperity of the nation.

Keywords: learning management process / Buddhism-Based Learning Management / social studies teachers / ethics / 21st century learners

บทนำ

สังคมไทยมีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ มุ่งเน้นให้ศาสนิกชนปฏิบัติตนในแนวทางที่ถูกต้องและเหมาะสม ทั้งทางกาย วาจา และใจ โดยการนำหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันเรื่อยมาตั้งแต่อดีตกาล อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันสังคมไทยก้าวเข้าสู่ยุคศตวรรษที่ 21 ที่เต็มไปด้วยสื่อ เทคโนโลยี และการสื่อสารที่มีความทันสมัย สะดวก รวดเร็ว ส่งผลให้วิถีชีวิตของคนไทยเกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม อาทิ การแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว การเบียดเบียนซึ่งกันและกัน การแก่งแย่งแข่งขัน การทะเลาะวิวาท การขาดระเบียบวินัย การขาดความรับผิดชอบ ฯลฯ เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ สิ่งเหล่านี้ทำให้เด็กและเยาวชนได้เห็นแบบอย่างที่ไม่เหมาะสม อันเนื่องมาจากการขาดภูมิคุ้มกันในการเลือกรับวัฒนธรรมที่ดี ก่อให้เกิดคุณธรรมจริยธรรมของคนไทยลดลง (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2550: 1-2) ด้วยเหตุนี้ การศึกษาจึงเป็นกระบวนการสำคัญในการขัดเกลาคุณธรรม จริยธรรมสำหรับผู้เรียนยุคใหม่ให้เป็นพลเมืองที่สมบูรณ์เพื่อก้าวทันการเป็นพลวัตดังกล่าว ดังหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2552: 3-4) ได้กำหนดจุดหมายของหลักสูตรที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี มีปัญญา และมีความสุข ให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมดุลทั้งด้านร่างกาย ความรู้ คุณธรรม มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลเมืองโลก ยึดมั่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีความรู้และทักษะพื้นฐาน รวมทั้งเจตคติที่จำเป็นต่อการศึกษาต่อ การประกอบอาชีพและการศึกษาตลอดชีวิต โดยมุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญบนพื้นฐานความเชื่อว่าทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้เต็มศักยภาพ สอดคล้องกับแนวคิดของ วิจารย์ พานิช (2555: 19) ได้กล่าวไว้ว่า ทักษะของ

บุคคลในศตวรรษที่ 21 ที่คนทุกคนต้องเรียนรู้ตั้งแต่ชั้นอนุบาลไปจนถึงมหาวิทยาลัย และตลอดชีวิต คือ 3R ได้แก่ Reading (อ่านออก), (W)riting (เขียนได้) และ (A)rithmetics (คิดเลขเป็น) 7C ได้แก่ Critical thinking & problem solving (ทักษะด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณ และทักษะในการแก้ปัญหา) Creativity & innovation (ทักษะด้านการสร้างสรรค์ และนวัตกรรม) Cross-cultural understanding (ทักษะด้านความเข้าใจต่างวัฒนธรรม ต่างกระบวนทัศน์) Collaboration, teamwork & leadership (ทักษะด้านความร่วมมือ การทำงานเป็นทีม และภาวะผู้นำ) Communications, information & media literacy (ทักษะด้านการสื่อสาร สารสนเทศ และรู้เท่าทันสื่อ) Computing & ICT literacy (ทักษะด้านคอมพิวเตอร์ และเทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสาร) Career & learning skills (ทักษะอาชีพ และทักษะการเรียนรู้) ดังผลการวิจัยของ สมบูรณ์ จารุณะ และอรพิน ศิริสัมพันธ์(2558: 411) พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เรื่องพระพุทธศาสนานำรู้ของ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ก่อนเรียนและหลังเรียน ด้วยการจัดการเรียนรู้แบบอภิปรายกลุ่มโดยใช้สื่อสไลด์ทัศน์ พบว่า นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียนด้วยการจัดการเรียนรู้แบบอภิปรายกลุ่มโดยใช้สื่อสไลด์ทัศน์สูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.1 รวมถึงแนวคิดการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในผู้เรียนยุคใหม่ของ เชวง เตชะโกศยะ (2552: 1) ที่ได้กล่าวไว้ว่า คนเราถ้าไม่มีความรู้สึกผูกพันต่อ พ่อ แม่ ต่องานต่อแผ่นดิน และสิ่งแวดล้อมที่มีต่อเขา จะสอนเท่าใดก็คงไม่มีประโยชน์ เพราะเขาจะเกิดความสำนึกในหน้าที่ ในคุณค่าของชีวิต คุณค่าของความเป็นมนุษย์ ย่อมเป็นไปไม่ได้ เพราะแม้ชีวิตของเขาเอง เขาก็ไม่รับผิดชอบเสียแล้ว เขาจะไปรับผิดชอบในหน้าที่ของเขาที่ต้องทำความดีและให้ความดีแก่สังคมที่ได้รับประโยชน์ได้อย่างไร ดังนั้นจริยธรรมที่ควรปลูกฝังผู้เรียนยุคใหม่ต้องประกอบไปด้วย ความมีวินัย รักษากฎระเบียบในสังคม ความมีศีลธรรม ความมีคุณธรรม และมีจรรยาบรรณวิชาชีพ จึงสามารถพัฒนาผู้เรียนเป็นพลเมืองที่ดีในสังคมอย่างปกติสุขได้

อาจกล่าวได้ว่าครูกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม จึงเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว ในการปลูกฝังและกล่อมเกลาด้านความรู้ทางสติปัญญาและทางจิตใจที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยให้ผู้เรียนตระหนักถึงการนำหลักธรรมไปใช้ปฏิบัติในการพัฒนาตนเอง และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เป็นผู้กระทำความดีมีจริยธรรมที่พึงงามเพื่อที่จะได้เติบโตขึ้นเป็นพลเมืองที่ดีมีประสิทธิภาพของบ้านเมืองและประเทศชาติในอนาคต

ความหมายของคุณธรรมและจริยธรรม

คุณธรรมและจริยธรรมเป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน มีความเกี่ยวเนื่องและซ้อนทับกันอยู่และมักจะใช้ควบคู่กันไป ในความหมายแล้วคำสองคำนี้มีความแตกต่างกัน ดังนั้นเพื่อให้เกิดความชัดเจนในความหมายของคำว่า “คุณธรรม” และ “จริยธรรม” มีนักการศึกษาทั้งในประเทศและต่างประเทศได้ให้ความหมายไว้ดังนี้ ประการแรก ความหมายของคำว่า “คุณธรรม” จอห์น ดิวอี้ (John Dewey, 1975: 12) ได้กล่าวว่า คุณธรรมคือหลักความประพฤติที่มีการฝึกอบรมให้เป็นพลเมืองดี โดยเน้นที่รายบุคคลเท่ากับที่ตระหนักถึงผลทางสังคมเพื่อดำรงรูปแบบของสังคมนั้น สอดคล้องกับแนวคิดของ สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2525 : 10) กล่าวไว้ว่า หมายถึง คุณงามความดีของบุคคลที่กระทำไปด้วยความสำนึกจิตใจ โดยมีเป้าหมายว่าเป็นการทำความดี หรือเป็นพฤติกรรมที่ดีซึ่งเป็นที่ยอมรับของสังคม เช่น ความเสียสละ ความมีน้ำใจ ความเกรงใจ ความยุติธรรม

ความรักเด็กและรักเพื่อนมนุษย์ ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น เป็นต้น รวมถึงแนวคิดของ พระมหาอดิศร ธีรสีโล (2540: 55) ได้อธิบายไว้ว่า คุณธรรมเป็นความดีสูงสุด ปลูกฝังอยู่ในอุปนิสัยอันดีงามอยู่ในจิตสำนึกอยู่ในความรู้สึกรับผิดชอบชั่วดี อันเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้ง ควบคุมพฤติกรรมที่แสดงออกตามความปรารถนา ดังแนวคิดของ สมพร เทพสิทธิ (2542: 1) ได้อธิบายคุณธรรมว่า เป็นกุศลธรรมเป็นธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์และความสุข เป็นธรรมอันพึงเจริญคือ ทำให้เกิดมีขึ้น ตรงข้ามกับอกุศลธรรม ซึ่งเป็นธรรมฝ่ายชั่วทำให้เกิดความทุกข์ ความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น เป็นธรรมที่ควรละ และระวังอย่าให้เกิดขึ้น นอกจากนี้ ดวงเดือน พันธุมนาวิ (2544: 115-116) ได้กล่าวว่า คุณธรรมคือสิ่งที่บุคคลยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดีงามมีประโยชน์มากและมีโทษน้อย คุณธรรมในแต่ละสังคม อาจจะแตกต่างกันเพราะการเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ดีนั้นขึ้นอยู่กับวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และศาสนา ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า คุณธรรมจึงเป็นความดีอันสูงสุดที่สั่งสมอยู่ในจิตใจของมนุษย์ทั่วไป ว่าสิ่งใดควรประพฤติ สิ่งใดไม่ควรประพฤติ โดยผ่านประสบการณ์จากการได้สัมผัสที่จะแสดงออกมาจากการกระทำทางกาย วาจา และใจ ของแต่ละบุคคลเพื่อควบคุมพฤติกรรมที่แสดงออกตามความปรารถนา ซึ่งคุณธรรมเป็นสิ่งที่มิมีประโยชน์ต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคมในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

ประการที่สอง ความหมายของคำว่า “จริยธรรม” ได้มีผู้รู้และนักการศึกษาทั้งในประเทศและต่างประเทศได้ให้ความหมายไว้ดังนี้ โคลเบอร์ก (Kohlberg, 1976: 4-5) ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ว่า จริยธรรมมีพื้นฐานของความยุติธรรม ถือเอาการกระจายสิทธิ และหน้าที่อันเท่าเทียมกันโดยมิได้หมายถึงเกณฑ์ที่บังคับทั่วไป แต่เป็นเกณฑ์ซึ่งมีความเป็นสากลที่คนส่วนใหญ่รับไว้ในทุกสภาพการณ์ไม่มีการขัดแย้ง พันธะทางจริยธรรมจึงเป็นการเคารพต่อสิทธิข้อเรียกร้องของบุคคลอย่างเสมอภาคกัน ซึ่งสอดคล้องกับ พุทธทาสภิกขุ อินทปัญญา (2514: 17) กล่าวไว้ว่า จริยธรรมหรือศีลธรรม เป็นระเบียบที่มุ่งปฏิบัติให้เกิดความผาสุก ความสงบสุข ในสังคมเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งมนุษย์ได้ทำขึ้น บัญญัติขึ้น แต่งตั้งขึ้นตามเหตุผลของมนุษย์ หรือตามความต้องการของมนุษย์นั่นเอง ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดอันถูกต้องดีงามที่ควรประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่ตนเองและบุคคลทั่วไป (พระมหาอดิศร ธีรสีโล 2540: 55) นอกจากนี้ จริยธรรมเป็นลักษณะทางสังคมหลายลักษณะของมนุษย์และมีขอบเขตพฤติกรรมทางสังคมประเภทต่างๆ ที่สังคมต้องการให้มีอยู่ในสมาชิก เป็นพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบให้การสนับสนุน และผู้กระทำส่วนมากเกิดความพอใจในการกระทำนั้นว่า เป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสมส่วนอีกประเภทหนึ่ง เป็นลักษณะที่สังคมไม่ต้องการให้มีอยู่ในสมาชิกของสังคมเป็นการกระทำที่สังคมลงโทษหรือพยายามจำกัด และผู้กระทำพฤติกรรมนั้นส่วนมากรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ดังนั้น จริยธรรมจึงเป็นความประพฤติหรือการกระทำของมนุษย์ที่ถูกต้องเหมาะสมในการทำคุณงามความดีตามที่สังคมมุ่งหวัง ซึ่งเป็นหน้าที่ที่สมาชิกในสังคมพึงประพฤติปฏิบัติต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อสังคมเพื่อก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองขึ้นในสังคม ดวงเดือน พันธุมนาวิ (2544: 2)

จากความหมายของคุณธรรมและจริยธรรมสรุปได้ว่า คุณธรรมมีลักษณะทางนามธรรม เป็นความรู้สึกนึกคิดทางจิตใจ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีในแต่ละบุคคล เช่น ความโอบอ้อมอารี การอยากแบ่งปันช่วยเหลือผู้อื่น ความใจเย็น เป็นต้น ส่วนจริยธรรมมีลักษณะทางรูปธรรมที่ชัดเจนกว่า เป็นพฤติกรรมที่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาที่แสดงออกด้วยการประพฤติปฏิบัติต่าง ๆ เช่น การมีสัมมาคารวะรู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน การแต่งกายสุภาพ เป็นต้น ดังนั้นการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมในผู้เรียน ครูผู้สอนจำเป็นต้องอบรมกริยาและปลูกฝังลักษณะนิสัยให้

อยู่ในครรลองของคุณธรรมหรือศีลธรรม เพื่อให้ผู้เรียนดำรงชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผนตามวัฒนธรรมของบุคคลที่มีลักษณะทางจิตใจที่ดีงาม อยู่ในสภาพแวดล้อมที่โน้มนำให้บุคคลมุ่งกระทำความดี และเว้นความชั่ว มีแนวทางความประพฤติอยู่ในเรื่องของความดีความถูกต้อง โดยคำนึงถึงสิทธิและหน้าที่ของคนในฐานะพลเมืองของสังคม

การปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมในผู้เรียนยุคศตวรรษที่ 21

การปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่เยาวชน จำเป็นต้องเริ่มแต่เด็กจากบุคคลรอบข้างอย่างต่อเนื่องผ่านทางกิจกรรมต่างๆ ดังนั้นโรงเรียนควรมีหลักและวิธีการ รวมทั้งการจัดหาหัวข้อคุณธรรม จริยธรรม สำหรับใช้การอบรมสั่งสอนผู้เรียนเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมในด้านต่างๆ เช่น ความซื่อสัตย์สุจริต ความมีระเบียบวินัย ความขยันหมั่นเพียร ความรับผิดชอบ ความประพฤติที่เหมาะสมกับกาลเทศะ ฯลฯ ดังแนวคิดของแสง จันทร์งาม (2524: 223) ได้สรุปเรื่องการอบรมจริยธรรมในโรงเรียนไว้ว่า ตอนเช้าแถวเคารพธงชาติ ครูใหญ่หรือผู้ได้รับมอบหมายควรถาษาเรื่องต่าง ๆ ทั้งในอดีตและปัจจุบันมาเล่าให้ผู้เรียนฟังวันละเรื่อง และสรุปด้วยจริยธรรมที่ประทับใจถึงแม้จะเป็นจริยธรรมอันเดียวกันแต่เรื่องประกอบต่างกัน ก็เล่าซ้ำได้ การที่ผู้เรียนได้ยินอยู่เสมอแม้จะไม่ชอบหรือไม่อยากฟังก็จะค่อย ๆ ซึมซับเข้าไปอยู่ในจิตใต้สำนึก และมีอิทธิพลเหนือพฤติกรรมของผู้เรียนโดยไม่รู้สึกรู้สีกตัว การสั่งสอนที่ควรกระทำอยู่เสมออันอาจไม่เห็นผลทันที แต่จะเห็นผลเมื่อถึงเวลานอกจากนี้ โรงเรียนควรจัดให้มีการอบรมคุณธรรม และจริยธรรมแก่ผู้เรียนอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ โดยจัดเป็นโครงการต่างๆ ได้แก่ การอบรมหน้าเสาธงตอนเช้า การอบรมในช่วงโฮมรูม การเชิญวิทยากรบรรยายพิเศษ การอบรมเชิงปฏิบัติการ การอบรมเกี่ยวกับการพยาบาลเบื้องต้น การอบรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การอบรมเกี่ยวกับการรักษาสาธารณสุขสมบัติ การส่งเสริมการประหยัดและการออมทรัพย์ เป็นต้น รวมถึงการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ได้แก่ กิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา กิจกรรมการใช้ห้องสมุดเพื่อส่งเสริมการอ่าน กิจกรรมกีฬา กิจกรรมนันทนาการ กิจกรรมอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรม กิจกรรมทัศนศึกษา กิจกรรมลูกเสือ-เนตรนารี ยุวกาชาดบำเพ็ญประโยชน์ เป็นต้น นอกจากนี้แนวคิดของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2539: 244-254) ได้กล่าวถึงการพัฒนามนุษย์ไว้ว่า จะต้องพัฒนาให้ครบพร้อมกัน 3 ด้านคือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ทั้ง 3 ด้านเป็นการดำเนินชีวิตที่มีความสัมพันธ์อิงอาศัยเป็นปัจจัยส่งผลต่อกัน และต้องพัฒนาไปด้วยกัน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้ 1) พฤติกรรม สำหรับพฤติกรรมที่ดีงาม เช่น ความมีวินัย ไม่เบียดเบียน การประกอบสัมมาอาชีพการรู้จักประมาณ เป็นต้น เป็นช่องทางให้จิตใจพัฒนาและช่วยให้ปัญญาองงาม 2) จิตใจ สำหรับจิตใจเป็นสิ่งสำคัญที่เป็นตัวชี้้นำพฤติกรรม สภาพจิตที่พอใจมีความสุขทำให้พฤติกรรมความมั่นคง มีปัญญาที่จะได้ผลต้องอาศัยสภาพจิตใจที่พอเหมาะ 3) ปัญญา เป็นตัวแก้ปัญหาเป็นตัวจัดปรับพฤติกรรมและจิตใจให้ลงตัวพอดี เป็นตัวนำสู่จุดหมายแห่งอิสรภาพและสันติสุข ต้องพัฒนาควบคู่และอิงอาศัยการพัฒนาทั้งพฤติกรรมและจิตใจ เช่น 3.1) ชักนำผู้เรียนให้รู้จักคิดถามคิดตอบในเรื่องที่ว่าคืออะไร เป็นอย่างไร เป็นมาอย่างไร เป็นเพราะอะไร เพื่ออะไร เป็นต้น 3.2) พฤติกรรมที่ผู้เรียนประพฤติปฏิบัติหรือสอนให้ทำควรเป็นไปด้วยความรู้ความเข้าใจ เหตุผลคุณค่าหรือประโยชน์ ซึ่งนอกจากจะเป็นการพัฒนาปัญญาแล้วจะทำให้เกิดความพอใจ เต็มใจ ตั้งใจทำ เกิดผลดีทางใจซึ่งทำให้พฤติกรรมนั้นยังยืนมั่งคงด้วย 3.3) พัฒนาปัญญาที่รู้ใจใจโลก

และชีวิตตามความเป็นจริง เข้าถึงความจริงของธรรมชาติไม่ยึดติดสิ่งปรุงแต่ง ทำจิตใจให้เป็นอิสระ มีความสุขเต็มอิมในตัวโดยไม่ต้องอาศัยสิ่งภายนอก และสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ตนและโลก

จากการเสริมสร้างจริยธรรมในเด็กไทยสรุปได้ว่า การดำเนินการอบรมสั่งสอนจริยธรรมในผู้เรียนควรมุ่งเน้นทั้งในและนอกห้องเรียนให้ประพฤติปฏิบัติ โดยครูส่งนักศึกษาทำหน้าที่คอยให้คำแนะนำสิ่งที่ตั้งงามอย่างสม่ำเสมอทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติครอบคลุม 3 ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญาเพื่อให้ผู้เรียนแสดงพฤติกรรมจนเป็นนิสัยติดตัว ด้วยวิธีการนำสื่อและเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ การจัดการเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น การนำข่าวเหตุการณ์ปัจจุบันมาชวนคิด ชวนสนทนาเพื่อฝึกฝนการรู้จักแยกแยะ การจำลองสถานการณ์เพื่อแก้ไขปัญหา การใช้การสืบสวนสอบสวน การส่งเสริมการอ่านหนังสือธรรมะ การประกวดมารยาทไทย การจัดโครงการคุณธรรมและจริยธรรม การเล่นเกมแข่งขันตอบคำถามธรรมะ ฯลฯ อีกทั้งการประเมินผลและวัดผลการจัดและการสอนจริยศึกษาทุกระยะตามสภาพจริง โดยให้สถาบันครอบครัว กลุ่มเพื่อน สื่อสารมวลชน และสถาบันอื่น ๆ มีส่วนร่วมในการหล่อหลอมหรือวัดผลและประเมินผลการจัดการเรียนรู้ในโรงเรียน เป็นต้น

องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

นักการศึกษาหลายท่านได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมไว้ดังนี้ ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์ (2524: 72 - 176) ได้กล่าวว่า สถาบันหรือแหล่งที่มีอิทธิพลต่อการเสริมสร้างทางจริยธรรมและมีบทบาทเกี่ยวข้องในการเตรียมเยาวชนของเราให้เป็นผู้มีจริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์นั้น ได้แก่ บุคคลและสถาบันทั้งปวงที่แวดล้อมเยาวชน ได้แก่ 1) สถาบันครอบครัว อันได้แก่ บิดา มารดา ผู้ปกครอง ญาติผู้ใหญ่ ตลอดจนสมาชิกอื่น ๆ ในครอบครัวจะเป็นแหล่งแรกที่ทำหน้าที่ปลูกฝังและถ่ายทอดคุณลักษณะทางจริยธรรมให้แก่เด็ก ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูกับลักษณะทางจริยธรรมของเด็กซึ่งส่วนใหญ่ปรากฏผลว่าเด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบได้รับความรักน้อย เด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมมากจะมีลักษณะเชื่อฟัง สุขภาพ เอื้อเฟื้อ แต่มีลักษณะขี้อาย เก็บตัว ใจน้อย และชอบพึ่งพาผู้ใหญ่ ส่วนเด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมน้อย จะไม่เชื่อฟัง ไม่มีความรับผิดชอบและขาดสมาธิ ในขณะที่เด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผล จะเป็นเด็กที่ไม่ก้าวร้าว รู้จักผิดชอบชั่วดีและรู้สึกพอใจเมื่อทำผิด 2) กลุ่มเพื่อน มีบทบาทสำคัญไม่น้อยในการสร้างค่านิยมและลักษณะทางจริยธรรมทั้งที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ให้เกิดขึ้นในตัวเด็ก โดยเฉพาะเด็กที่ย่างเข้าสู่วัยรุ่นกลุ่มเพื่อนจะมีอิทธิพลมาก ดังที่เพียเจท์กล่าวถึง “ขั้นยึดหลักแห่งตน” ในทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของเขาซึ่งตรงกับช่วงที่ เด็กมีอายุระหว่าง 11 - 15 ปี ในขั้นนี้พัฒนาการทางสติปัญญาและประสบการณ์จากการมี บทบาทในกลุ่มเพื่อน จะทำให้เด็กรู้จักคิดก่อนตัดสินใจและรู้จักตั้งกฎเกณฑ์ เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ สวานโคลเบิร์กก็กล่าวไว้ในขั้นที่ 3 ของ “จริยธรรมระดับกฎเกณฑ์” ซึ่งเกิดในช่วงที่คนเรามีอายุประมาณ 10-13 ปี แรงจูงใจที่จะมีผลต่อพฤติกรรมของคนในขั้นนี้ก็คือ การได้เป็นที่ยอมรับของผู้อื่น โดยเฉพาะกลุ่มคนที่ตนเองเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งกลุ่มคนที่คนในวัยนี้เกี่ยวข้องมากที่สุดก็คงจะได้แก่กลุ่มเพื่อนนั่นเอง 3) สื่อสารมวลชน หรือสื่อมวลชนทุกรูปแบบ อาทิ วิทยู โทรทัศน์ ภาพยนตร์ บทเพลง หนังสือพิมพ์และสิ่งพิมพ์ประเภทอื่น ๆ ล้วนมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของคนในสังคม โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน ซึ่งหากจะอธิบายตามทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของแบนดูรา สื่อสารมวลชนหรือสื่อมวลชนก็จะมีบทบาทในการสร้างเสริม

ลักษณะทางจริยธรรมให้กับคนเราได้ด้วยการให้เรียนรู้ผ่านตัวแบบใน 2 ประเภท คือตัวแบบสัญลักษณ์จากภาพยนตร์และโทรทัศน์ เป็นต้น และตัวแบบที่ปรากฏในสิ่งพิมพ์ประเภทต่างๆ 4) สถาบันการศึกษา เป็นแหล่งที่มีหน้าที่โดยตรงในการให้ความรู้ทั้งในด้านพุทธิศึกษาและจริยศึกษาแก่เด็กและเยาวชนในวัยเรียนโดยสถาบันการศึกษาอาจจัดวิชาจริยศึกษาขึ้นเป็นวิชาหนึ่งในหลักสูตร หรืออาจส่งเสริมให้ครูทุกคนพยายามสอดแทรกจริยศึกษาในการสอนวิชาต่าง ๆ เพื่อมุ่งสร้างเสริมลักษณะทางจริยธรรมให้พัฒนาขึ้นในตัวผู้เรียนอย่างจริงจัง สำหรับในสังคมไทยกระทรวงศึกษาธิการได้มีการกำหนดแนวทางในการจัดจริยศึกษาสำหรับสถาบันการศึกษาระดับต่าง ๆ สอดคล้องกับแนวคิดของ วิเชียร พงษ์ประเสริฐ (2527: 463) ได้เสนอแนะหลักการพัฒนาคุณธรรมแก่เด็กและเยาวชนไว้ว่า ครอบครัวและโรงเรียนควรสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกันเพื่อให้ทางโรงเรียนได้ทราบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับตัวนักเรียนและให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนทุกๆ ด้าน เพื่อส่งเสริมและพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนนอกจากนี้สื่อมวลชนต่างๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นโทรทัศน์ วิทยุ ภาพยนตร์ หนังสือพิมพ์ ฯลฯ นับว่ามีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมที่ถูกต้องแก่เยาวชนในปัจจุบัน

จากองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนั้น ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก คือ 1) สิ่งแวดล้อมภายในครอบครัว ได้แก่ การอบรมเลี้ยงดูและความสัมพันธ์ภายในครอบครัว 2) สิ่งแวดล้อมภายในสถานศึกษา ได้แก่ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ กิจกรรมเสริมหลักสูตร และบรรยากาศภายในสถานศึกษา และ 3) สิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ ความสัมพันธ์กับเพื่อน และการรับข่าวสารจากสื่อมวลชน วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ บทเพลง หนังสือพิมพ์และสิ่งพิมพ์ประเภทอื่นๆ

กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์สำหรับครูสังคมศึกษา

กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์สำหรับครูสังคมศึกษา เป็นขั้นตอนการจัดการกิจกรรมของครูที่มุ่งเน้นกระตุ้นให้ผู้เรียนได้สัมผัส รับรู้ และลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง จากการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ชั้นเรียน เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติสู่ความเป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข เติบโตตามศักยภาพของผู้เรียนยุคใหม่ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา สอดคล้องกับหลักการภาวนา 4 (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2547: 33) อันประกอบด้วย พัฒนาการทางด้านกาย (กายภาวนา) พัฒนาการทางจิต (จิตภาวนา) พัฒนาการทางด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) พัฒนาการทางด้านสังคม (ศีลภาวนา) อันเป็นพื้นฐานของการพัฒนาชีวิตตามวิถีทางที่ดี สอดคล้องกับความเป็นจริงในการดำเนินชีวิตของผู้เรียนในอนาคต โดยที่กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ มีนักวิชาการได้เสนอไว้มากมาย คือ สิริวรรณ ศรีพหล (2552: 14-15) ได้เสนอ การจัดการเรียนรู้แบบเบญจขันธ์ที่เป็นการนำเอาหลักธรรมเรื่องขันธ์ 5 อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ มาประยุกต์ใช้ในการสอน โดยเปรี๊ยะ กุมุท ได้พัฒนาการจัดการเรียนรู้แบบเบญจขันธ์อย่างเป็นระบบ สำหรับขั้นตอนการจัดการเรียนรู้แบบเบญจขันธ์ มีดังนี้ (กรมวิชาการ, 2545: 176)

ขั้นที่ 1 กำหนดและเสนอสิ่งเร้า (ขั้นรูป) โดยครูกำหนดสิ่งเร้า เป็นสิ่งที่สัมผัสรับรู้แล้วเกิดอารมณ์ความรู้สึก เป็นสถานการณ์หลาย ๆ สถานการณ์

ขั้นที่ 2 รับรู้ (ขั้นเวทนา) ครูควบคุมสิ่งเร้าให้นักเรียนสัมผัสโดยอายตนะทั้ง 6 ให้ถูกช่องทางการรับรู้อย่างแท้จริง และใช้คำถามการเรียนการสอนทางรับรู้

ขั้นที่ 3 วิเคราะห์เหตุผลและสังเคราะห์ความรู้สึก (ขั้นสัญญา) ครูตั้งคำถามให้นักเรียนเพื่อให้แยกแยะว่ามีอะไรเกิดขึ้น ใครทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร ผลเป็นอย่างไร ใช้คำถามเพื่อให้นักเรียนสรุปความรู้สึกขั้นต้นที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ

ขั้นที่ 4 ตัดสินความดีงาม (ขั้นสังขาร) เป็นขั้นให้ผู้เรียนวิจารณ์ความผิด ความถูก ความดีงาม ความชั่วร้าย ความเหมาะสม ควรประพฤติ และไม่ควรประพฤติ

ขั้นที่ 5 ก่อเกิดอุปนิสัยหรือคุณธรรมฝังใจ (ขั้นวิญญาน) เป็นขั้นใช้คำถามเพื่อนำมาความดีหรือความรู้สึกอันชอบธรรมเข้ามาไว้ในใจของตน เป็นคำถามให้นักเรียนตอบโดยคำนึงถึงตนเอง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2550: 6-7) ได้เสนอ กระบวนการพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขานั้นจึงมีหลักการใหญ่ๆ 3 ประการ ดังนี้

ขั้นที่ 1 การฝึกฝนอบรมในด้านความประพฤติระเบียบวินัย ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีพ เรียกว่าอิทธิศีลสิกขา (เรียกกันง่ายๆ ว่า ศีล)

ขั้นที่ 2 การฝึกฝนอบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพ สมรรถภาพและสุขภาพของจิต เรียกว่า อิทธิจิตตสิกขา (เรียกง่ายๆ ว่า สมาธิ)

ขั้นที่ 3 การฝึกฝนอบรมทางปัญญา ให้เกิดความรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้ความเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ทำให้แก้ไขปัญหามาตามแนวทางเหตุผล รู้เท่าทันโลกและชีวิต จนสามารถทำจิตใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความยึดติดถ้อยมั่นในสิ่งต่างๆ ดับกิเลส ดับทุกข์ได้ เป็นอยู่ด้วยจิตใจอิสระผ่องใสเบิกบาน เรียกว่า อิทธิปัญญาสิกขา (เรียกกันง่ายๆ ว่า ปัญญา)

สุมน อมรวิวัฒน์ (2513: 47 – 48) ได้ให้แนวของการจัดการเรียนรู้แบบไตรสิกขาว่า เป็นการสอนที่ประกอบด้วยขั้นตอนในการศึกษา 3 ขั้น ได้แก่

ขั้นที่ 1 ศีล เป็นการควบคุมให้ผู้เรียนอยู่ในระเบียบวินัยทั้งทางกาย และวาจาให้อยู่ในสภาพเรียบร้อยเป็นปกติ พร้อมทั้งจะเรียน

ขั้นที่ 2 สมาธิ เป็นการให้ผู้เรียนรวบรวมจิตใจ ความคิดให้แน่วแน่เป็นจุดเดียว ผู้เรียนตัดสิ่งรบกวนอื่น ๆ ออกจากความคิดและจิตใจ

ขั้นที่ 3 ปัญญา เป็นขั้นที่ผู้เรียนใช้สมาธิ การมีจิตแน่วแน่ ทำความเข้าใจปัญหา แก้ไขปัญหาจนเกิดความรู้แจ้ง เข้าใจ แก้ปัญหาได้ เกิดการเรียนรู้ เกิดปัญญาญาณขึ้นในตนเอง มีมโนทัศน์ในเรื่องนั้นได้ถูกต้องตามเป็นจริง

ตารางที่ 1 กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์สำหรับครูสังคมศึกษา

การจัดการเรียนรู้แบบเบญจขันธ์ (สิริวรรณ ศรีพหล 2552: 14-15 อ้างถึงในกรมวิชาการ, 2545: 176)	การจัดการเรียนรู้แบบไตรสิกขา พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2550: 6-7)	การจัดการเรียนรู้แบบไตรสิกขา สุนน อมรวิวัฒน์ (2513: 47 – 48)	การสังเคราะห์กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์สำหรับครูสังคมศึกษา
ขั้นที่ 1 กำหนดและเสนอสิ่งเร้า (ขั้นรูป) สิ่งสัมผัสรับรู้แล้วเกิดอารมณ์ ความรู้สึก เป็นสถานการณ์ต่างๆ	ขั้นที่ 1 การฝึกฝนอบรมในด้านความประพฤติทางกาย วาจาและอาชีวะ เรียกว่าอภิสีลสิกขา	ขั้นที่ 1 ศิล เป็นการควบคุมให้ผู้เรียนอยู่ในระเบียบวินัย ทั้งทางกาย และวาจาให้เรียบร้อย	ขั้นที่ 1 กระตุ้นร่างกาย เป็นการให้ผู้เรียนรับรู้สิ่งเร้าภายนอก ผ่านการสัมผัสทางด้านร่างกาย

ตารางที่ 1 กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์สำหรับครูสังคมศึกษา (ต่อ)

การจัดการเรียนรู้แบบเบญจขันธ์ (สิริวรรณ ศรีพหล 2552: 14-15 อ้างถึงในกรมวิชาการ, 2545: 176)	การจัดการเรียนรู้แบบไตรสิกขา พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2550: 6-7)	การจัดการเรียนรู้แบบไตรสิกขา สุนน อมรวิวัฒน์ (2513: 47 – 48)	การสังเคราะห์กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์สำหรับครูสังคมศึกษา
ขั้นที่ 2 รับรู้ (ขั้นเวทนา) ควบคุมสิ่งเร้าให้สัมผัสโดยอายตนะทั้ง 6 และใช้คำถาม การเรียนการสอนทางรับรู้	ขั้นที่ 2 การฝึกฝนอบรมทางจิตใจ สร้างเสริมคุณภาพสมรรถภาพและสุขภาพของจิต เรียกว่า อภิจิตตสิกขา	ขั้นที่ 2 สมาธิ เป็นการรวบรวมจิตใจ ความคิดให้แน่วแน่เป็นจุดเดียว ตัดสิ่งรบกวนจากความคิดและจิตใจ	
ขั้นที่ 3 วิเคราะห์เหตุผลและสังเคราะห์ความรู้สึก (ขั้นสัญญา) ตั้งคำถามให้แยกแยะว่ามีอะไรเกิดขึ้น	ขั้นที่ 3 การฝึกฝนอบรมทางปัญญา ตามเหตุปัจจัยที่ทำให้แก้ไขปัญญา เรียกว่า อภิปัญญาสิกขา	ขั้นที่ 3 ปัญญา เป็นการใช้สมาธิ ทำความเข้าใจปัญหา แก้ไขปัญหาจนเกิดความรู้แจ้ง เกิดการเรียนรู้	ขั้นที่ 2 รวบรวมจิตใจ เป็นการให้ผู้เรียนระลึกอยู่กับลมหายใจ ด้วยการทำสมาธิ
ขั้นที่ 4 ตัดสินความดีงาม (ขั้นสังขาร) ให้วิจารณ์ความผิด ถูก ดีงาม ชั่วร้าย เหมาะสม และไม่ควรม			ขั้นที่ 3 วิเคราะห์สติปัญญา เป็นการให้ผู้เรียนแยกแยะข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็นจากการทำไปงาน
ขั้นที่ 5 ก่อเกิดอุปนิสัยหรือคุณธรรมฝังใจ (ขั้นวิญญาน) ใช้คำถามเพื่อนำมาความดีหรือความรู้สึกอันชอบธรรมไว้ในใจ			ขั้นที่ 4 ทบทวนสังคม เป็นการให้ผู้เรียนตรวจสอบความคิด เพื่อนำไปปฏิบัติ

จากตารางที่ 1 กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์สำหรับครูสังคัมศึกษา เป็นการนำขั้นตอนการจัดการเรียนรู้ในรูปแบบต่าง ๆ มาสังเคราะห์ อาทิ การจัดการเรียนรู้แบบเบญจขันธ์ (สิริวรรณ ศรีพหล 2552: 14-15 อ้างถึงในกรมวิชาการ, 2545: 176) การจัดการเรียนรู้แบบไตรสิกขาของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2550: 6-7) และ สุนน อมรวิวัฒน์ (2513: 47 – 48) เข้าด้วยกัน เพื่อให้ครูสังคัมศึกษาสามารถนำไปปรับใช้กับผู้เรียนให้ครบพัฒนาการทั้ง 4 ด้าน อันประกอบด้วย 1) พัฒนาการทางด้านกาย (กายภาวนา) มุ่งเน้นให้ผู้เรียนรับรู้สิ่งเร้าภายนอก ผ่านการสัมผัสทางด้านร่างกาย 2) พัฒนาการทางจิต (จิตภาวนา) มุ่งเน้นให้ผู้เรียนระลึกอยู่กับลมหายใจด้วยการทำสมาธิก่อนเรียนหลักการหรือข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องที่เรียน และ 3) พัฒนาการทางด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) มุ่งเน้นให้ผู้เรียนวิเคราะห์สติปัญญาเพื่อแยกแยะข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็น จากการทำใบงาน 4) พัฒนาการทางด้านสังคม (ศีลภาวนา) มุ่งเน้นให้ผู้เรียนระดมสมองร่วมกันทำงานเป็นกลุ่มเพื่อสืบค้นข้อมูล (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547: 33) ซึ่งมีกระบวนการละเอียดดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 กระตุ้นร่างกาย เป็นการให้ผู้เรียนรับรู้สิ่งเร้าภายนอก ผ่านการสัมผัสทางด้านร่างกาย ผู้สอนนำภาพ เหตุการณ์ (กรณีศึกษา) วิดีทัศน์หรือเล่านิทานเกี่ยวกับธรรมะที่จะเรียน โดยผู้เรียนร่วมกันอภิปรายหรือให้ผู้เรียนออกมาเล่าเรื่องราวเคยประสบเหตุการณ์ดังกล่าวหรือไม่ ให้เพื่อน ๆ ฟังในห้องเรียน เพื่อให้พิจารณาถึงปัญหาที่เกิดขึ้น แล้ววางแผนทางในการแก้ปัญหา และเห็นคุณค่าของการแก้ปัญหาอย่างถูกต้องต่อไป

ขั้นที่ 2 รวบรวมจิตใจ เป็นการให้ผู้เรียนระลึกอยู่กับลมหายใจ ด้วยการทำสมาธิ 5-10 นาทีแล้วผู้สอนอธิบายถึงกฎ ระเบียบ วินัยทั้งทางกาย และวาจาในชั้นเรียน จากนั้นบอกถึงหลักการหรือข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องที่เรียน เช่น หลักการของหลักธรรม เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับหลักธรรมนั้น ๆ ก่อน

ขั้นที่ 3 วิเคราะห์สติปัญญา เป็นการให้ผู้เรียนแยกแยะข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็น จากการทำใบงานเพื่อฝึกการคิดอย่างมีเหตุผล โดยให้ค้นหาข้อเท็จจริงในเอกสาร ตำรา หนังสือประเภทต่าง ๆ ป้ายนิเทศ สื่ออุปกรณ์ต่าง ๆ ตลอดจนแหล่งความรู้ด้านเทคโนโลยีประเภทต่าง ๆ ทั้งข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็นต่าง ๆ จากนั้นผู้เรียนแต่ละกลุ่มออกมานำเสนองานเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้กับกลุ่มอื่น ๆ เกี่ยวกับประเด็นหัวข้อปัญหาหรืออุปสรรค หาสาเหตุของปัญหา หลักธรรมที่นำมาใช้ในชีวิตรประจำวันอันเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหา

ขั้นที่ 4 ทบทวนสังคัม เป็นการให้ผู้เรียนตรวจสอบความคิดเพื่อนำไปปฏิบัติ โดยการให้ผู้เรียนแบ่งกลุ่ม โดยต้องคละเพศและความสามารถเป็นกลุ่ม 5-6 คน ตั้งคำถามกระตุ้นและส่งเสริมให้ผู้เรียนทุกคนมีส่วนร่วมในการตอบคำถามเกี่ยวกับข้อเท็จจริงก่อนนำไปใช้

แนวทางการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมในผู้เรียน

การศึกษา นับว่าเป็นกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อสกัดกั้นและแก้ไขปัญหาคือผู้เรียนเมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์ต่างๆ ในชีวิตรประจำวัน ดังนั้นการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรม จริยธรรม จึงต้องให้ผู้เรียนซึมซับอย่างต่อเนื่อง โดยครูควรเป็นแบบอย่างที่ดีในการประพฤติปฏิบัติทั้งในชั้นเรียนและนอกชั้นเรียน อีกทั้งต้องการบูรณาการคุณธรรมและจริยธรรมที่หลากหลายให้สอดคล้องกับการจัดการเรียนรู้ในวิชา อาทิ การนิมนต์พระมา

สอนธรรมะ พาผู้เรียนไปสวดมนต์ไหว้พระที่วัด การฝึกนั่งสมาธิอย่างต่อเนื่อง ส่งเสริมให้สวดมนต์ก่อนนอนทุกวัน เพื่อการขัดเกลาจิตใจให้อ่อนโยน และส่งผลต่อการมีสมาธิในการเรียนหนังสือ การฝึกคิดวิเคราะห์ การคิดอย่างมี วิจารณ์ญาณ การคิดแก้ปัญหา ดังผลการวิจัยของ อิติรัตน์ รุ่งเจริญเกียรติ (2558: 1711) พบว่า หลังการเรียนการสอนโดยใช้รูปแบบการเรียนการสอนแบบผสมผสาน นักศึกษามีความสามารถในการคิดขั้นสูงด้านการคิด วิเคราะห์และผลการเรียนรู้สูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 สอดคล้องกับแนวคิดของ กิตติชัย สุทธาสีโนบล (2558: 141-142) ได้กล่าวถึง บทบาทของครูผู้สอนกับการจัดการเรียนการสอนตามแบบพุทธะไว้ อย่างมีประสิทธิภาพ มีดังนี้ 1) จัดการสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ (ปรโตโฆสะ) ที่เป็นกัลยาณมิตรเพื่อส่งเสริมให้นักเรียนมุ่งศึกษา แก้ปัญหา หรือแสวงหาความรู้อย่างเป็นองค์รวมเพื่อพัฒนานักเรียนอย่างรอบด้าน ด้วยวิถีวัฒนธรรมแสวงปัญญาผ่านระบบไตรสิกขาเพื่อความองงามแห่งปัญญา 2) เตรียมนักเรียนเพื่อให้เกิดความเชื่อ และความรู้สึกรักซาบซึ้ง ซึ่งเกิดจากความมั่นใจในเหตุผลเท่าที่รู้เห็น มั่นใจว่าเป็นไปได้ มีคุณค่า และมั่นใจว่า สามารถพิสูจน์ให้เห็นจริงได้ในกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งประกอบด้วยสวดมนต์ ฝึกสมาธิในลักษณะต่าง ๆ และ ทำกิจกรรมการเรียนรู้อื่นที่ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ ได้ทดลองปฏิบัติจนประจักษ์ความรู้จริงด้วยตนเอง ด้วยการสนทนา อภิปราย ถามคำถามเพื่อนำเข้าสู่บทเรียนและ 3) เตรียมบุคลิกภาพที่เป็นกัลยาณมิตร สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้เรียน แสดงความรัก ความเมตตา ความจริงใจต่อนักเรียน โดยการทำให้ดู อยู่ให้เห็น เป็นให้ปรากฏ ให้นักเรียนเห็นเป็นแบบอย่างที่ดี รวมทั้งแนวคิดของ ประภาศรี สีหอำไพ (2540: 22) ได้เสนอว่า การพัฒนา คุณธรรมในการจัดการศึกษาด้านจริยธรรม ผู้สอนควรปลูกฝังแนวคิดที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดพัฒนาการ ดังนี้ 1) การยอมรับความแตกต่างระหว่างความดีกับความชั่ว ตระหนักว่า ความดีเป็นสิ่งที่ไม่ทำให้ตนและผู้อื่นเดือดร้อน คนดี ย่อมเป็นที่ชื่นชอบ ยกย่อง ผลิตผลของความดี เป็นสิ่งที่นำความสุขใจมาให้ ความดีที่ประพฤติปฏิบัติต่อผู้อื่นเป็นการสร้างคุณค่าของชีวิตและสังคม ในทางตรงกันข้าม ความชั่วเป็นสิ่งที่นำความทุกข์กังวลใจมาให้ คนประพฤติชั่วย่อมได้รับผลของการกระทำนั้น 2) หลักสากลในการพิจารณาสภาพการณ์ไกลโดยรอบ สามารถนำเกณฑ์ แยกแยะความดีงาม กำหนดเป็นกฎคุณธรรม ใช้ได้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป เป็นการประยุกต์ระบบคุณธรรมขึ้นมา ใช้อย่างกว้างขวางจนเป็นหลักสากล (Universalization) 3) ความเข้าใจในคุณธรรม ซึมซับอยู่ในจิตใจ เมื่อมี เหตุการณ์หรือความปรารถนาสามารถตัดสินใจเลือกประพฤติอยู่ในขอบเขตของความถูกต้อง สร้างค่านิยมที่ เสริมสร้างคุณธรรมด้วยความเข้าใจที่ถูกต้อง (Comprehensiveness) 4) ความต่อเนื่องสัมพันธ์กันของระบบที่ สร้างเสริมคุณภาพ มีแก่นสารที่เป็นหลักชัดเจน มีสัมพันธ์ภาพติดต่อกันโดยลำดับ (Coherence) 5) การวิเคราะห์ วิจารณ์ความประพฤติได้ด้วยแนวทางของตนเอง เมื่อได้เลือกปฏิบัติสิ่งใดแล้วสามารถแยกแยะได้ว่าตนเองได้ กระทำดีตามที่เข้าใจสภาวะของคุณงามความดีได้มากน้อยเพียงไร การวิเคราะห์ตนเองช่วยให้คุณธรรมพัฒนาอง งามอย่างแท้จริง สามารถวิจารณ์การกระทำของตนเองได้ (Self-Criticism) 6) การตัดสินคุณธรรม กล่าวได้ว่าเป็นพัฒนาการขั้นสุดท้ายในการพัฒนาคุณธรรม

จะเห็นได้ว่าแนวทางการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมในผู้เรียนมีความสำคัญและจำเป็นสำหรับ บุคคลทุกคนเพราะการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข บุคคลในสังคมต้องได้รับการชี้แนะให้ปฏิบัติร่วมกันอย่าง ถูกต้องและเหมาะสม ได้แก่ การรู้จักแยกแยะความดีกับความชั่ว การรู้จักสร้างค่านิยมที่ถูกต้อง และการปฏิบัติ ตามคุณธรรมที่ดีงาม นอกจากนั้นแล้วสถาบันการศึกษาจะต้องสามารถหล่อหลอมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้วิถีคิด วิธีการ

และกระบวนการในการแสวงหาความรู้ และนำความรู้ที่มีในตนเองออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ด้วยการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ระหว่างครูและนักเรียน เช่น กิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ การสนทนา การอภิปราย การสาธิต การเป็นแบบอย่างที่ดี การถามคำถามเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับนักเรียน เป็นต้น

บทสรุป

กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์สำหรับครูสังคมศึกษา เพื่อปลูกฝังจริยธรรมในผู้เรียน ยุคศตวรรษที่ 21 มีจุดมุ่งหมายโดยนำการจัดการเรียนรู้แบบเบญจขันธ์ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ และการจัดการเรียนรู้แบบไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา มาสังเคราะห์เพื่อเป็นวิธีการจัดการเรียนรู้ของครู เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้ครบทั้ง 4 ด้าน อันประกอบด้วย พัฒนาการทางด้านกาย (กายภาวนา) พัฒนาการทางด้านสังคม (ศีลภาวนา) พัฒนาการทางจิต (จิตภาวนา) และพัฒนาการทางด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) อีกทั้งการเน้นผู้เรียนให้ทำงานเป็นกลุ่ม ร่วมมือพึ่งพาเกื้อกูลกัน มีการปรึกษาหารือร่วมกัน และปฏิสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้เรียนเกิดความสามัคคี เมตตากรุณาต่อกัน มีความรับผิดชอบร่วมกันอันเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข นอกจากนี้ สถานบันการศึกษาควรร่วมมือกับครอบครัว วัด สื่อมวลชนในการหล่อหลอมโดยช่วยกันอบรม จัดกิจกรรม เพื่อส่งเสริมเด็กและเยาวชนให้เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติสืบต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2545). **คู่มือการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.)
- _____. (2552). **หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551**. กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กิตติชัย สุธาสิโนบล. (2558). **การจัดการเรียนการสอนแบบพุทธะเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับนักเรียน**. กรุงเทพฯ: บริษัท คอมเมอร์เชียล เวิลด์ มีเดีย จำกัด.
- ชำเลื่อง วุฒิจันทร์. (2524). **หลักการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียน**. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.
- เชวง เตชะโกศยะ. (2552). **การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่นักศึกษา**. ค้นเมื่อ 25 มีนาคม 2559 จากเว็บไซต์ <http://www.jariyatam.com/moralcultivation>
- ดวงเดือน พันธุนาวิน. (2544). **ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรมการวิจัยและการพัฒนาบุคคล**. กรุงเทพฯ: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- ฉัตรรัตน์ รุ่งเจริญเกียรติ. (2558). **“การพัฒนา รูปแบบการเรียนการสอนแบบผสมผสานด้วยกระบวนการเรียนรู้แบบ 4 MAT เพื่อส่งเสริมความสามารถในการคิดวิเคราะห์และผลการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏที่มีความสามารถทางปัญญาต่างกัน”** Veridian E-Journal, Silpakorn University 8, 2(4-8) : 1711.

- ประภาศรี สีหอำไพ. (2540). **พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
ราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2539). **วินัยเรื่องที่ใหญ่กว่าคิด**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
_____. (2550). **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระมหาอดิสร ธิรสโล. (2540). **คุณธรรมสำหรับครู**. กรุงเทพฯ: โอเอสพริ้นติ้งเฮ้าส์.
- พุทธทาสภิกขุ อินทปัญญา. (2514). **ความแตกต่างระหว่างศีลธรรมกับศาสนา**. นนทบุรี: เอกกรินทร์.
- มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย. (2547). **โรงเรียนวิถีพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์
ราชวิทยาลัย.
- วิจารณ์ พานิช. (2555). **วิถีสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์ ในศตวรรษที่ 21**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัทถาดตา
พับลิเคชั่น จำกัด.
- วิเชียร พงษ์ประเสริฐ. (2527). **แนวทางการพัฒนาคุณลักษณะของเยาวชน**. ในรายงานการวิจัยความคิดรวบ
ยอดเกี่ยวกับจริยธรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในเขตกรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- สมบูรณ์ จารุณะ และอรพิน ศิริสัมพันธ์. (2558). “**การศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความสามารถในการ
อภิปรายกลุ่มเรื่องพระพุทธรูปศาสนานำรู้ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่จัดการเรียนรู้แบบ
อภิปรายกลุ่มโดยใช้สื่อสตัทส์**”. Veridian E-Journal, Silpakorn University 8, 3(9-12) : 411.
- สมพร เทพสิทธิ์า. (2542). **คุณธรรมและจริยธรรม**. กรุงเทพฯ: สมชายการพิมพ์.
- สุนน อมรวิวัฒน์. (2513). **พุทธวิธีสอน**. เอกสารการประชุมทางวิชาการพระพุทธรูปศาสนากับการศึกษาใน
ประเทศไทย. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.
- สิริวรรณ ศรีพหล. (2552). **การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม**.
นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- สงวน สุทธิเลิศอรุณ. (2525). **ปรัชญาและคุณธรรมสำหรับครู**. กรุงเทพฯ: อักษรบัณฑิต.
- สำนักเลขาธิการสภาการศึกษา. (2550). **รายงานเบื้องต้นการเสริมสร้างคุณธรรมในระบบการศึกษาไทย**.
กรุงเทพฯ: วี.ที.ซี.คอมมิวนิเคชั่น.
- แสง จันท์. (2524). **การสอนจริยธรรมในโรงเรียนกรุงเทพมหานคร**. กรุงเทพฯ: การศาสนา.

ภาษาต่างประเทศ

- John Dewey. (1975). **Moral Principles in Education**. London: Fever and Simons.
- Kohlberg, L. (1976). **Moral Stage and Moralization: The Cognitive Development Approach**.
In T.Likona (ED.) **Moral Development and Behavior**. New York: Holt Rinehart and
Winston.